

Vaesus ja selle mõõtmine. Vaesuse suundumused Eestis.

Ene-Margit Tiit*

Vaesus on oluline sotsiaalne probleem kogu maailmas, sealhulgas ka arenenud riikides. Käesoleva analüütilise ülevaate esimeses osas tutvustatakse suhtelise vaesuse, absoluutse vaesuse ja elatusmiinimumi mõisteid ning näidatakse, kuidas tarbimiskaalude valik mõjutab erinevate leibkonnatüüpide vaesuse näitajaid. Analüüsi teises osas vaadeldakse vaesuse suundumusi Eestis aastatel 2000–2004. Ilmneb, et seoses keskmise elujärje paranemisega on absoluutse vaesuse määr peaaegu poole võrra kahanenud, suhtelise vaesuse määr on aga püsinud samal tasemel. Tugevaim mõju suhtelisele vaesusele on tööhõivel, mis omakorda sõltub haridusest. Täiendavad riskitegurid on maal elamine ja riigikeele mittekõnelemine. Leibkonnapea soo ja vanuse mõju vaesusele on arvestatav. Samuti on suurem tõenäosus vaesusesse sattuda lapsega (lastega) peredel.

* Toimetise koostamisel osalesid Anneli Kährik, Ülla Mäe ja Katrin Pedastsaar Sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakonnast. Toimetis põhineb osaliselt 2005. aastal Sotsiaalministeeriumi tellimusel läbi viidud analüüsil „Elatusmiinimumi ja vaesuspiiride hindamise meetodika ning sotsiaalsete indikaatorite leidmisel kasutatavate tarbimiskaalude kaasajastamine” (E.-M. Tiit, AS Resta).

1. Vaesuse määratlused ja mõõtmisviisid

Vaesust võib määratleda nii inimeste, leibkondade kui ka riikide tasemel. Maailmas on nii rikkaid kui vaeseid riike, kusjuures Euroopa riigid on enamasti jõukad ja seal on suurema osa inimeste elujärg heal tasemel. Siiski pole vaesus Euroopaski tundmatu. Vaesus on mitmemõõtmeline mõiste, kusjuures vaesuse erinevad komponendid on omavahel seotud – majanduslikult vaene isik on sageli halvema tervisega, s.t on ka tervise poolest vaene, rahalises kitsikuses pere lapsed jäävad tihti ilma heast haridusest, mis omakorda põhjustab majanduslikku vaesust jne. Vaesuse arvestuses on üldjuhul esmaseks ühikuks leibkond, kuna eeldatakse, et leibkond jaotab oma ressursid liikmete vahel vastavalt nende vajadustele ja seega on kõik leibkonnaliikmed ühtaegu kas vaesed või mittevaesed. Vaesteks isikuteks loetakse kõik vaeste leibkondade liikmed.

Vaesus võib olla subjektiivne või objektiivne. Subjektiivselt vaesed isikud tunnevad, et neil on raskusi oma rahaliste ressursidega toime tulla ja elada vastavalt ühiskonnas kehtivatele standarditele. Subjektiivne vaesus sõltub lisaks leibkonna käsutuses olevatest ressursidest veel elustiilist ja toimetulekuskustest. Käesolevas analüüsis käsitletakse aga objektiivset vaesust, mida võib määratleda nii sissetulekute kui ka kulutuste taseme kaudu. Sagedamini kasutatakse vaesuse hindamiseks sissetulekuid, kuhu juurde võib arvestada ka akumulieeritud varasid, nt kinnisvara, metsa jm. Eestis ei ole seni vaesuse hindamisel akumulieeritud varasid arvesse võetud, sest nende maksumust ja likviidsust on raske hinnata.

Vastavalt mõõtmise metoodikale on vaesus kas suhteline või absoluutne. Järgnevas analüüsis käsitleme võrdlevalt mõlemaid.

Suhteline vaesus määratakse leibkondade sissetulekute võrdlemise teel ühiskonna teatud keskmise tasemega ning see iseloomustab sissetulekute jaotust ühiskonnas. Suhtelise vaesuse määr, s.t suhtelise vaesuse piirist (SVP) allpool paiknevate leibkondade osa on väike siis, kui leibkondade sissetulekud on võrdlemisi sarnased ja väga väikese sissetulekuga leibkondi on vähe, s.t riigis toimib tugev ja tõhus sotsiaalpoliitika. Suhtelise vaesuse määr on kõrge siis, kui leidub arvukalt suhteliselt madala sissetulekuga leibkondi. Suhtelise vaesuse määr on Euroopa riikides 10–20%. Samas võib suhteliselt vaeste leibkondade tegelik elujärg olla riigiti vägagi erinev.

Absoluutses vaesuses elavad leibkonnad, kes elavad allpool ühiskonnas sotsiaalselt vastuvõetavaks elustandardiks tunnustatud vajalikku sissetulekute taset ehk absoluutse vaesuse piiri. Absoluutse vaesuse määr näitab leibkondade või isikute osakaalu, kes paiknevad allpool absoluutse vaesuse piiri (AVP). Absoluutse vaesuse määr muutub nii palkade tõusu kui sotsiaalpoliitiliste meetmete ja tarbijahindade muutumise koosmõju tulemusena.

Seoses absoluutse vaesuse piiriga määratakse Eestis ka vaesuse kihid. Süvavaesuse piiriks loetakse 80% ja vaesusriski piiriks 125% absoluutse vaesuse piirist. Sellest kõrgemate sissetulekutega leibkondi loetakse vaesusriskist väljas olevateks. Seega moodustub kokku neli vaesuskihti:

- süvavaesus, kuhu kuuluvad leibkonnad, kelle sissetulek on allpool süvavaesuse piiri (80% absoluutse vaesuse piirist);
- toimetulekut ohustava vaesuse piirkond, kuhu kuuluvad leibkonnad, kelle sissetulek jääb absoluutse vaesuse piiri ja süvavaesuse piiri vahele (80–100% absoluutse vaesuse piirist);
- vaesusriski piirkond, mille hulka loetakse leibkonnad, kelle sissetulek ületab absoluutse vaesuse piiri, kuid jääb allapoole vaesusriski piirist (125% absoluutse vaesuse piirist);
- vaesusriski vaba kiht, kuhu kuuluvad leibkonnad, kelle sissetulek ületab vaesusriski piiri (125% absoluutse vaesuse piirist).

Elatusmiinimum on inimesele vajalike elatusvahendite väikseim kogus, mis võimaldab tööjõudu säilitada ja taastada. Elatusmiinimum ja absoluutse vaesuse piir on seega oma sisu poolest sarnased näitajad, mille arvestamiseks on Eestis seniajani kasutatud erinevaid arvutusmetoodikaid. Elatusmiinimumi arvestamisel on kasutatud kombineeritult normatiivmeetodit ja eksperthinnanguid, absoluutse vaesuse piiri puhul on aga lähtutud empiirilisel määratud suurusest, mida on korrigeeritud igaaastase tarbijahinnaindeksiga. Elatusmiinimumi näitajat kasutatakse sotsiaalpoliitiliste meetmete rakendamisel.

2. Tarbimiskaalud

Leibkonna finantsressursside jagunemisel leibkonnaliikmete vahel on oluline nii leibkonnaliikmete arv kui ka nende vanus, sest erineva vanusega leibkonnaliikmetel on tarbimismahud erinevad. Arenenud riikides moodustavad toidukulutused keskmiselt alla veerandi leibkonna kogukulutustest, üha olulisemaks muutuvad aga eluaseme-, transpordi- ja vaba aja kulutused. Leibkonnade võrdlemiseks on kasutusele võetud tarbimiskaalude mõiste. Kaalud omistatakse eraldi täiskasvanud leibkonnaliikmetele ja lastele valemiga $1:a:b$. Valemi aluseks on eeldus, et esimene täiskasvanud leibkonnaliige, keda arvutustes käsitletakse tarbimisühikuna (TÜ), kannab kõik leibkonna ühiskulutused. Arv a näitab, kui suure osa täiskasvanud leibkonnaliikme tarbimisest moodustab tema isiklik tarbimine ilma ühiskulutusteta – täpselt nii suureks loetakse kõigi teiste täiskasvanud leibkonnaliikmete tarbimismaht. Arv b näitab lapse tarbimise mahu suhet esimese leibkonnaliikme kogutarbimisesse. Järgnevalt kirjeldatakse Euroopa riikides ja Eestis enim kasutatavaid tarbimiskaale.

2.1. OECD¹ tarbimiskaalud

Vaesust ning sotsiaalset tõrjutust iseloomustavate näitajate võrreldavuse saavutamiseks on otstarbekas kasutada ühtseid normatiivseid tarbimiskaale. Neist levinuimad on OECD tarbimiskaalud. Traditsioonilised OECD tarbimiskaalud 1:0,7:0,5 võeti kasutusele 1982. aastal (OECD 1982). Nende kohaselt moodustab teise täiskasvanud leibkonnaliikme tarbimine esimese leibkonna-

¹ Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon.

liikme tarbimisest 70% ja alla 14-aastase lapse tarbimine 50%. Nende kaalude järgi on 4-liikmelises leibkonnas, mis koosneb kahest täiskasvanust ja kahest alla 14-aastasest lapsest, tarbimisühikuid kokku 2,7 (1+0,7+0,5+0,5). 1994. aastal võttis aga A. Hagedaars (Hagedaars *et al.* 1994) kasutusele modifitseeritud OECD tarbimiskaalud 1:0,5:0,3, mille kohaselt teise täiskasvanu tarbimine moodustab vaid 50% esimese täiskasvanu tarbimisest ning alla 14-aastase lapse tarbimine 30% esimese täiskasvanu tarbimisest. Modifitseeritud OECD tarbimiskaalud vastavad paremini arenenud heaoluühiskondade tarbimisstruktuurile, kus leibkonna ühis-
tarbimise osa on suurenenud. 2000.–2001. aastal töötas Euroopa komisjon välja soovitusel, mille kohaselt tuleks sotsiaalsete indikaatorite arvutamisel kasutada just modifitseeritud OECD tarbimiskaale (European Commission 2001, 2004).

2.2. Eesti tarbimiskaalud

Normatiivsete OECD tarbimiskaalude kõrval ja enne nende kasutusele võtmist on paljudes riikides kasutatud kas empiirilisel või eksperthinnanguna määratud riiklike tarbimiskaale. Eestis muutus vaesuse hindamine aktuaalseks 1990. aastate lõpul ning sellega seoses tekkis vajadus määrata ka tarbimiskaalud. Tartu Ülikooli töörühma soovitusel võeti kasutusele empiirilisel määratud tarbimiskaalud 1:0,8:0,8 (Vaesuse leevendamine Eestis. Taust ja sihised 1999). See tähendab, et võttes arvestuse aluseks esimese leibkonnaliikme tarbimise, moodustab ülejäänud leibkonnaliikmete tarbimine, sõltumata nende vanusest, 80% esimese leibkonnaliikme tarbimisest. Sellised tarbimiskaalud on iseloomulikud pigem vaesele ühiskonnale, kus suhteliselt suur osa tarbimisest kulutatakse isiku vajadusteks (söök, rõivad). Kuna need tarbimiskaalud

on ühiskonna arengule jalgu jäänud (Kreitzberg ja Tiit 2004), tellis Sotsiaalministeerium 2005. aastal uued tarbimiskaalude hinnangud. Erineva struktuuriga leibkondade kulutuste hindamise aluseks olid Eesti Statistikaameti (ESA) leibkonna eelarve uuringute (LEU) andmed aastatest 2000–2004. Analüüsist selgus, et täiskasvanud leibkonnaliikme tarbimine moodustas tarbimisühiku tarbimisest ligikaudu 70% ja lapse tarbimine 50%. Eesti jaoks on seega hetkel kõige sobivamad OECD traditsioonilised tarbimiskaalud 1:0,7:0,5. Ilmselt kehtib sama kõigi 2004. aastal liitunud riikide kohta, kelle keskmine sissetulek jääb alla 70–80% Euroliidu keskmisest tasemest, kuigi teatava määrani sõltub tarbimiskaalude valik ka kliimatilistest oludest ja kultuuritasemest tulenevast kulugruppide vahekorras kulutuste struktuuris.

3. Vaesuse määrad Eestis

3.1. Suhteline vaesus

Suhtelise vaesuse võrdlemiseks erinevates riikides ja eri ajahetkedel sobib hästi suhtelise vaesuse määr. Kõige levinum suhtelise vaesuse piir (SVP), mida Eurostat Euroopa Liidu riikide võrdlemiseks kasutab, on 60% leibkonnaliikme sissetuleku mediaanist, kusjuures kasutatakse OECD modifitseeritud tarbimiskaale 1:0,5:0,3. Suhtelise vaesuse piir arvestatakse järgmiselt:

- arvestatakse iga leibkonna summaarne sissetulek ja tarbimisühikute arv selles leibkonnas;
- jagades leibkonna summaarse sissetuleku tarbimisühikute arvuga, saa-

Eesti jaoks on hetkel kõige sobivamad OECD traditsioonilised tarbimiskaalud 1:0,7:0,5.

dakse esimese leibkonnaliikme (tarbimisühiku) sissetulek selles leibkonnas – see sissetulek omistatakse võrdselt kõigile leibkonnaliikmetele;

- saadud näitaja järgi järjestatakse kõikide leibkondade liikmed ja määratakse variatsioonirea keskmine element ehk mediaansissetulek;
- suhtelise vaesuse piiriks võetakse 60% saadud arvust.

SVP arvutamiseks on ka teisi võimalusi, võttes aluseks 50% või 70% kas leibkonna või leibkonnaliikme sissetuleku mediaanist, või lähtudes mediaani asemel hoopis keskmisest sissetulekust. Vastavalt valitud meetodikale muutub vaesuspiir. SVP-d tõstab mediaani asemel keskmise kasutamine, kuna keskmist sissetulekut mõjutavad harva esinevad väga suured sissetulekud.

3.2. Absoluutne vaesus

Erinevalt suhtelise vaesuse piirist arvutatakse absoluutse vaesuse piir empiiriliselt.

1998/1999. aastatel olid Eesti absoluutse vaesuse piiri (AVP) arvutamisel aluseks erinevad vaesuse dimensioonid (Vaesuse leevendamise Eestis. Taust ja sihiseaded 1999):

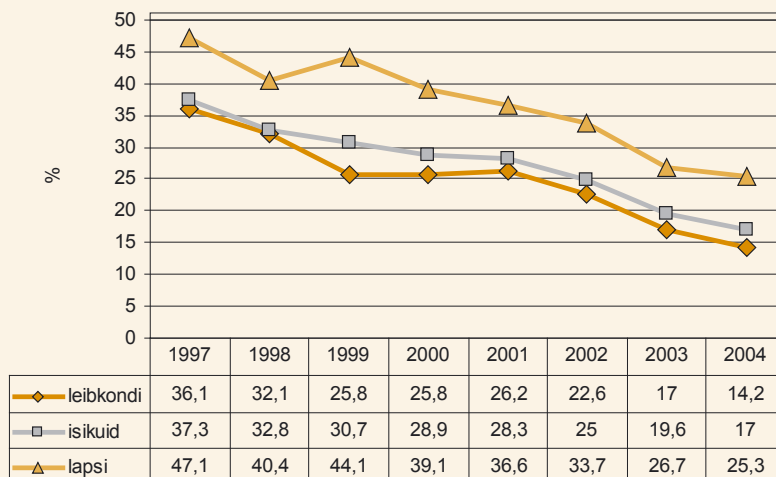
- toiduvaesus, s.t leibkond tarbis toitu vähem, kui elatusmiinimumi toidukorv ette nägi;
- elustiili vaesus, s.t sissetulekust kulus üle 75% sundkulutustele (eluse, toit);
- eluasemevaesus, s.t eluruum ei vastanud miinimumstandardile. Miinimumstandardile vastavas eluruumis peab olema vee saamise, käimla kasutamise, kütmise ja toidu valmistamise võimalus ning vähemalt 1/2 tuba leibkonnaliikme kohta. Kui vähemalt üks neist tingimustest pole täidetud, ei vasta eluruum miinimumstandardile.

AVP-ks kujunes arvutuste põhjal 1250 krooni tarbimisühiku kohta, s.o summa, mis lähendas kõige paremini kolme eelnimetatud vaesuse kriteeriumit. Seda summat on kuni viimase ajani kasutatud AVP arvutamise alusena, korrutades summa igal aastal tarbijahinnaindeksiga.

Võrreldes absoluutse vaesuse määra muutumist leibkondade, indiviidide ja eraldi laste puhul, on tähelepanuväärne, et just laste vaesuse määr on püsunud terve vaatlusperioodi jooksul suurimana (joonis 1).

Laste vaesuse määr on püsunud suurimana.

Joonis 1. Absoluutses vaesuses elavate leibkondade, isikute ja laste osakaal (tarbimiskaalude 1:0,8:0,8 korral)

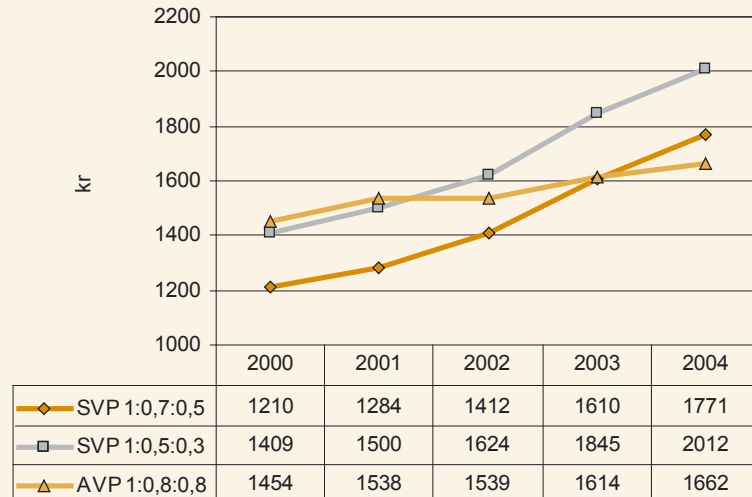
Allikas: ESA LEU andmete põhjal koostanud E.-M. Tiit, 2005.

3.3. Suhtelise ja absoluutse vaesuse määrade võrdlus

Perioodil 2000–2004 on tõusnud kõik vaesuspiirid, kuid kasvutempo on olnud erinev: absoluutse vaesuse piir, mis sõltub

nenud vaid 14 protsendi võrra, suhtelise vaesuse piirid on aga tõusnud 43–46 protsendi võrra, tingituna sissetulekute kasvust (joonis 2).

Joonis 2. Absoluutse ja suhtelise vaesuse piiride muutumine

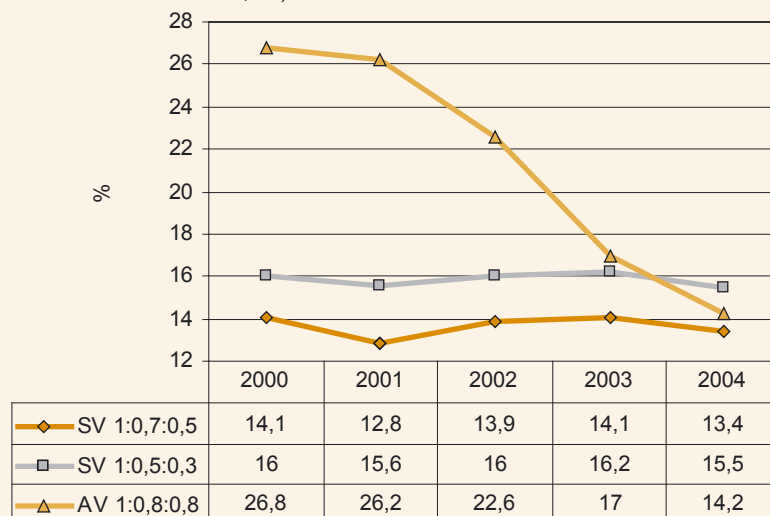

Allikas: ESA LEU andmete põhjal koostanud E.-M. Tiit, 2005.

Vaesuse määrade muutuste analüüsis selgub, et absoluutses vaesuses elavate leibkondade osakaal on vähenenud peaaegu poole võrra, suhtelise vaesuse määr on aga tarbimiskaalude valikust sõltumata jäänud enam-

vähem samale tasemele, muutudes seejuures erinevatel aastatel kuni 1,5 protsendi ulatuses (joonis 3).

Joonis 3. Suhtelise ja absoluutse vaesuse määra muutumine (vaeste leibkondade osakaal, %)

Allikas: ESA LEU andmete põhjal koostanud E.-M. Tiit, 2005.

Absoluutses vaesuses elavate leibkondade osakaal on vähenenud peaaegu poole võrra, suhtelise vaesuse määr on jäänud enam-vähem samale tasemele.

3.4. Tarbimiskaalude mõju vaesuspiiridele ja vaesuse määradele

Tarbimiskaalude valik mõjutab nii vaesuspiire kui suhtelise vaesuse määra ühiskonnas. Väga oluliselt sõltub tarbimiskaalude valikust erinevat tüüpi leibkondade vaesuse määr. Tarbimiskaalude 1:0,8:0,8 korral hinnatakse vaesust kõrgeks lastega peredes, sest arvestuslikult tarbib laps sama palju kui täiskasvanu. Seetõttu olid Eestis kasutuses olnud endiste tarbimiskaalude korral suurimas vaesuses just kolme ja enama lapsega pered ning kahe ja enama lapsega üksikvanemaga pered. Seevastu uute tarbimiskaalude (1:0,7:0,5) korral jääb nende leibkonnatüüpide vaesuse määr üsna Eesti keskmise lähedale, suurimas vaesuses on aga üksikvanemaga pered ja tööealised üksi elavad isikud (joonis 4). Uute tarbimiskaalude korral eeldatakse, et laps tarbib suhteliselt vähem ja suurem osa leibkonna kulutustest läheb elukeskkonnale ning ühiskulutustele.

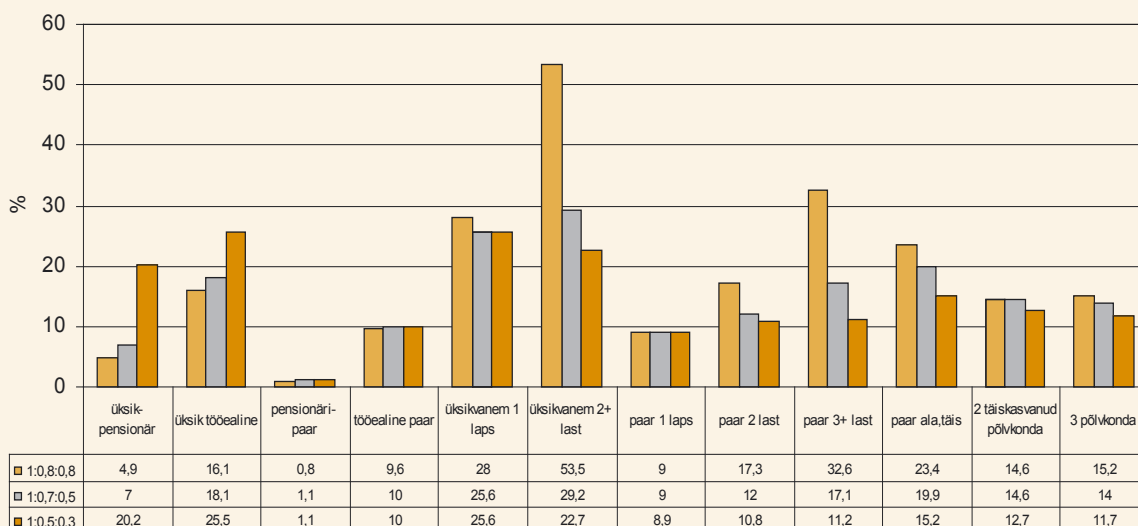
3.5. Elatusmiinimum

Elatusmiinimumi arvutatakse Eestis alates 1997. aastast². Elatusmiinimum koosneb nn minimaalsest toidukorvist, individuaalsetest mittetoidukuludest ja eluasemekuludest. 2004. aastal oli elatusmiinimumi suuruseks 1489 krooni kuus.

2005. aastal töötati Sotsiaalministeeriumi tellimisel välja elatusmiinimumi arvestamise uus meetoodika, kuna 1997. aasta meetoodika ei peegeldanud enam elanike tarbimiskäitumises toimunud muutusi kulutuste suuruse ja nende struktuuri osas. Ka uue elatusmiinimumi arvestamise aluseks oli sarnaselt varasemale meetodikale toitmisteadlaste poolt normatiivselt määratletud minimaalse toidukorvi maksumus, ning eksperthinnang eluaseme ja mittetoidukaupadega seotud kulutuste vajadusele. Toidukorvi maksumuse saamiseks korrutatakse vajalike toiduainete kogused ESA leibkonna eelarve uuringust saadud ostuhindadega, milleks on 1.–5. kuludetiili leibkondade toidukulutuste kesk-

Suurimas vaesuses on üksikvanemaga pered ja tööealised üksi elavad isikud.

Joonis 4. Erinevate leibkonnatüüpide suhtelise vaesuse määr sõltuvalt tarbimiskaaludest 2004. aastal

Allikas: ESA LEU andmete põhjal koostanud E.-M. Tiit, 2005

² Arvestusmeetoodika töötas välja Vabariigi Valitsuse, Ametiühingute Keskliidu ja Tööandjate Ühenduste Keskliidu esindajatest moodustatud töögrupp koos ekspertidega.

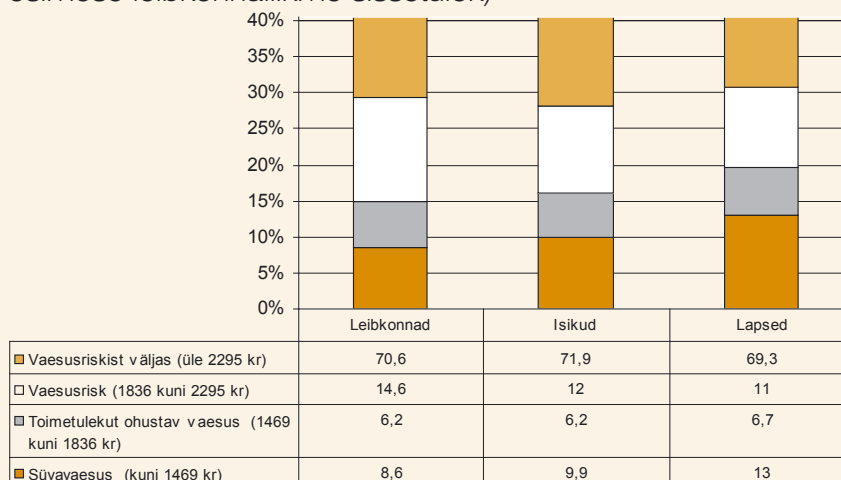
mised hinnad. Eluasemekulutuste leidmisel kasutatakse lähteandmetena leibkondade mediaankulutusi, mida seejärel korrigeeritakse koefitsientidega, mille aluseks on eksperthinnangud. Mittetoidukulude lähteandmetena kasutatakse mediaankulutusi leibkonnaliikme kohta, mida samuti korrigeeritakse erinevatele kulurühmadele väljatöötatud koefitsientidega. Seejuures on jälgitud, et kulutuste suurus ei oleks väiksem madala elustandardiga leibkondade (1.–3. kuludetsiili) tegelikust tarbimisest. Saadud summaarsed kulutuste hinnangud ületasid eluaseme ja tarbekaupade puhul alumisse kolme kuludetsiili kuuluvate leibkondade igakuiste kulutuste määrasid. Tehtud arvestus andis elatusmiinimumi uueks väärtuseks 2004. aastal 1836 krooni. Elatusmiinimumi hindamise aluseks olevate erinevate komponentide (toidu- ja eluasemekulud ning tarbekaupad) kulud arvestatakse igal aastal ümber, lähtudes ESA leibkonna eelarve uuringu andmetest.

Uue meetoodika alusel oli elatusmiinimumi väärtuseks 2004. aastal 1836 krooni.

3.6. Elatusmiinimumi ja absoluutse vaesuse piiri ühildamine

Uue elatusmiinimumi arvestamise meetoodika väljatöötamisel hinnati ka kahe seni paralleelselt kasutuses olnud vaesuse näitaja – elatusmiinimumi ja absoluutse vaesuse piiri – arvutusmeetoodika ühildamise võimalust. Aastail 1997–2004 moodustas elatusmiinimum AVP-st stabiilselt 85–90%. Kuna sõltumatult hinnatud uus elatusmiinimum osutus uute tarbimiskaalude korral ligilähedaseks leibkondade suhtes järjepidevust säilitava AVP-ga, otsustas Sotsiaalministeerium teadlaste soovitusel edaspidistes arvutustes need kaks indikaatorit ühitada. Uue elatusmiinimumi näitaja järgi oli OECD tarbimiskaale kasutades 2004. aastal süvavaesuse piiriks 1469 krooni ja vaesusriski piiriks 2295 krooni (vt mõisteid lk 2 ja 3). Nende näitajate järgi elas 2004. aastal süvavaesuses ligi 9% leibkondi, 10% isikuid ja 13% lapsi (joonis 5). Allpool elatusmiinimumi ehk absoluutse vaesuse piiri elas 15% leibkondi, 16% isikuid ja ligi 20% lapsi. Seoses uute tarbimiskaalude kasutuselevõtu ning AVP meetoodika

Joonis 5. Absoluutse vaesuse kihid 2004. aastal tarbimiskaalude 1:0,7:0,5 korral (sulgudes esimese leibkonnaliikme sissetulek)

Allikas: ESA LEU andmete põhjal koostanud E.-M. Tiit, 2005.

muutusega säilib leibkondade jaoks küll senine aegrida, kuid väheneb isikute, eriti aga laste vaesuse määr. Isikute vaesuse määr väheneb 1 protsendipunkti, laste vaesuse määr aga ligi 6 protsendipunkti võrra.

4. Suhtelise vaesuse suundumused ja riskitegurid

Et sotsiaalpoliitiliste meetmetega vaesust tõhusalt ennetada ja vähendada, on vajalik jälgida selle muutumist ajas ning selgitada muutuste põhjuseid ehk riskitegureid. Leibkonna vaesust võivad põhjustada mitmed asjaolud, näiteks leibkonna koosseis või leibkonnaliikmete tööalane ja sotsiaalne seisund. Järgnevalt on analüüsitud suhtelise vaesuse trende aastatel 2000–2004. Vaatluse all on seitse oletatavat riskitegurit:

- kodune keel;
- leibkonnapea (s.o suurima sissetulekuga leibkonnaliikme) hõivesesund –

töötaja, mittetöötav pensionär (põhjusks kas vanadus või puue/töövõimeetus) ning muu mittetöötaja (s.h õppur, kodune, töötu, heitunu vm);

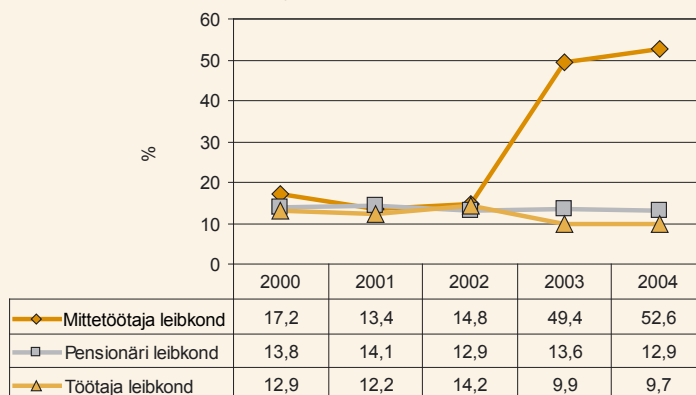
- leibkonnapea sugu;
- leibkonnapea vanus;
- leibkonnapea üldharidustase ja erihariduse olemasolu;
- elukoht;
- laste arv leibkonnas (lapseks loetakse antud juhul alla 14-aastaseid).

Analüüsist selgub, et vaadeldavad riskitegurid on omavahel seotud – tööhõive sõltub haridusest ja keeleoskusest, need aga omakorda elukohast. Kõigi riskitegurite taustaks on leibkonnapea sugu ja vanus. Vanus mõjutab ka leibkonna suurust ja laste olemasolu.

Viimastel aastatel on suurimaks vaesuse riskiteguriks Eestis tõusnud leibkonnapea mittetöötamine, mille tõttu on mittetöötajate suhtelise vaesuse määr kolmekordistunud (17%-lt 53%-ni, joonis 6). Seega on leibkonnapea tööalane aktiivsus kõige

Leibkonnapea tööalane aktiivsus on kõige kindlam vahend vaesusest pääsemiseks.

Joonis 6. Suhtelise vaesuse määr sõltuvalt leibkonnapea tööalasest seisundist (1:0,7:0,5 tarbimiskaalude korral)³

Allikas: ESA LEU andmete põhjal koostanud E.-M. Tiit, 2005.

³ Kuna mittetöötaja (mittepensionärist) leibkonnapeaga leibkondi oli valimis küllaltki vähe, võib suhteline viga olla selle grupi puhul võrdlemisi suur ja esitatud trendi tuleks suhtuda ettevaatusega.

Kõrgharidus on üha rohkem hakanud mõjuma vaesust ennetava tegurina.

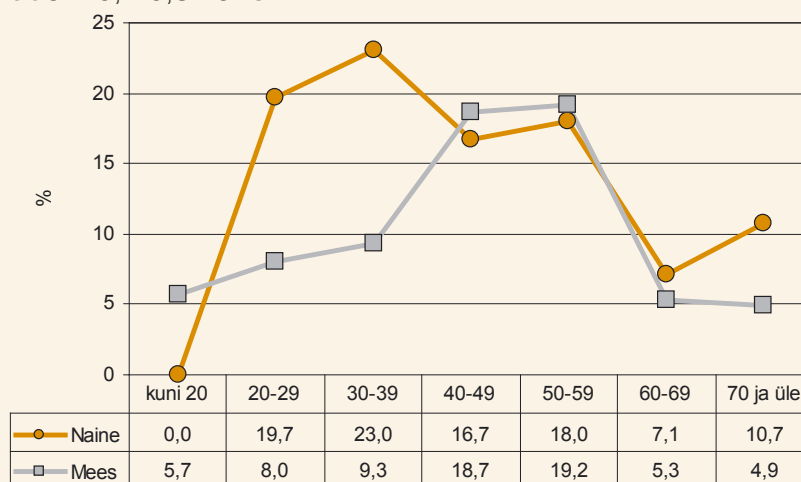
kindlam vahend vaesusest pääsemiseks. Oletatavasti on selle muutuse põhjuseks üldise elujärje paranemisega kaasnenud suhtelise vaesuse piiri tõus, mida ei ole suutnud korvata töötu abiraha ja muud sotsiaalsed tagatised. Haridusel, eriti eriharidusel, on teatav otseselt vaesust vähendav toime, kuid haridus mõjub ka kaudselt – elukoha ja tööhõive kaudu. Kindla suundumusena on kõrgharidus hakanud üha rohkem mõjuma vaesust ennetava tegurina – kõrgharidusega leibkonnapeaga peredes on vaesusmäär vähenenud viie aasta jooksul 13%-lt 5%-ni. Üld- ja erihariduse mõjus vaesusele on raske kindlaid suundumusi välja tuua. Suurem on vaesusrisk leibkondades, kus leibkonnapeal puudub kõrg-, kesk- või keskeriharidus, kusjuures kutseharidus vaesusriski ei vähenda. Maainimeste vaesusmäär oli linlastest suurem kogu vaatlusperioodi vältel (2004. aastal elas 18% maaelanikest vaesuses, Tallinna ja Tartu elanikest aga vaid 10%). Seejuures väärib märkimist tendents, et väikelinlase elujärg läheneb aasta-aastalt

pigem maainimese kui suurema linna elaniku tasemele.

Võrreldes eestikeelset elanikkonda mitte-eesti keelt kõnelevate elanikega, võib täheldada veidi suurenenud (14%-lt 17%-ni) vaesusmäära mitte-eestikeelsete leibkondade hulgas. 2000. aastal ei erinenud see näitaja praktiliselt eestikeelsete leibkondade omast.

Viimastel aastatel on vaesuse riskiteguriks kujunenud ka see, kui leibkonnapeaks on naine, kuid siin on väga oluline ka vanuserühma mõju (joonis 7). Vanuses 20–39 on naissoost leibkonnapeaga leibkondade suhtelise vaesuse määr märgatavalt suurem kui meessoost leibkonnapeaga leibkondadel – ilmselt on nende seas arvestatav hulk üksikvanema leibkondi. Naissoost leibkonnapeaga leibkondade vaesuse määr suureneb ka pensionieas – nendest leibkondadest on suur osa üksikute lesknaiste leibkonnad. Seevastu eakad mehed elavad märksa sagedamini koos abikaasaga. Pensionäripaare vaesuspiirist allapoole langemine valdavalt ei ohusta.

Joonis 7. Suhtelise vaesuse määr sõltuvalt leibkonnapea soost ja vanusest tarbimiskaalude 1:0,7:0,5 korral

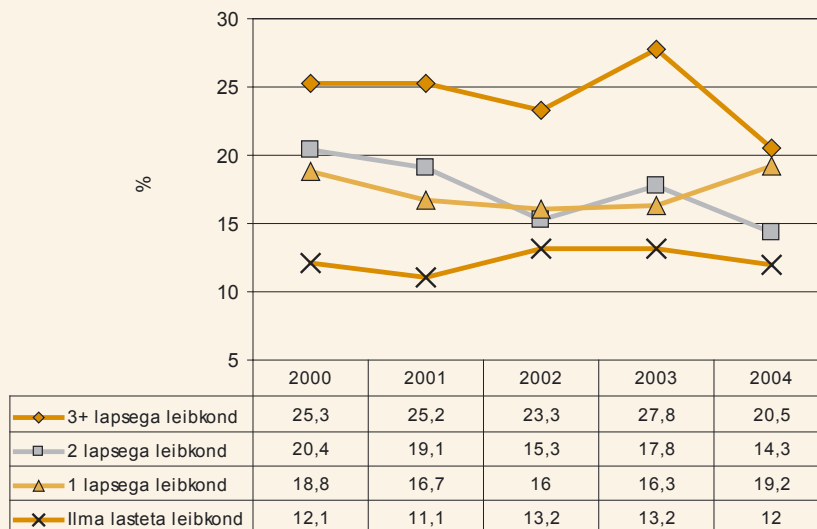
Allikas: ESA LEU andmete põhjal koostanud E.-M. Tiit, 2005.

On ilmne, et lasteta leibkonna vaesusmäär on väiksem kui lapsega (lastega) leibkondadel. Kui perioodil 2000–2003 ohustas vaesus rohkem lasterikkaid (3 ja enama lapsega) leibkondi, siis 2004. aastal ei ole enam vaesusriski ja laste arvukuse vahel ilmset seost. Ühe alla 14-aastase lapsega leibkondade vaesusmäär oli 2004. aastal enam-vähem sama,

mis vähemalt 3 lapsega leibkondadel (19% ühe lapsega leibkondadest ja 21% vähemalt 3 lapsega leibkondadest elasid allpool suhtelise vaesuse piiri (joonis 8).

Lapsega (lastega) leibkondadel on suurem oht vaesusesse sattuda kui lasteta leibkondadel.

Joonis 8. Suhtelise vaesuse määr sõltuvalt laste olemasolust ja arvust leibkonnas tarbimiskaalude 1:0,7:0,5 korral

Allikas: ESA LEU andmete põhjal koostanud E.-M. Tiit, 2005.

Kokkuvõte

Iga seitsmes leibkond kuulub suhteliselt vaeste hulka.

Aastail 2000–2004 on Eesti majanduse ja elujärje üldise tõusu taustal leibkondade absoluutse vaesuse määr vähenenud ligikaudu poole võrra, kuid ühiskonna solidaarsust ja tõhusat sotsiaal-, töö- ja majanduspoliitika koostoimimist iseloomustava suhtelise vaesuse osas ei ole olulisi muutusi toimunud – jätkuvalt kuulub iga seitsmes leibkond suhteliselt vaeste hulka. Analüüsidest erinevate normatiivsete tarbimiskaalude sobivust Eesti tänasele ühiskonnale, selgub, et Eestis seni kasutusel olnud tarbimiskaalud on aegunud ega sobi enam kaasaegsesse ühiskonda. Kuna Eesti ühiskond ei ole veel nii jõukas, et oleks suutnud omaks võtta Lääne heaoluühiskondade tarbimisstruktuuri, ei sobi meile ka Euroopa komisjoni poolt soovitatavad modifitseeritud OECD tarbimiskaalud 1:0,5:0,3. Kõige sobivamad on tänase Eesti jaoks traditsioonilised OECD tarbimiskaalud 1:0,7:0,5. Üleminek uutele tarbimiskaaludele Eestis põhjustab eri tüüpi leibkondade vaesuse määrade muudatusi. Kui varasemate tarbimiskaalude korral olid vaesuse poolt kõige ohustatumad lasterikkad pered ja üksikvanemaga pered, siis uute tarbimiskaalude korral on kõige suuremas vaesuses üksikvanemaga pered ja üksi elavad tööalised. Metoodika muutuse tulemusena säilib leibkondade jaoks küll senine aegrida, kuid väheneb isikute, eriti aga laste vaesuse määr. Lisaks uute tarbimiskaalude kasutuselevõtule, kaasajastati ka elatusmiinimumi arvutamise metoodika. Kuna uue metoodika järgi osutus elatusmiinimum ligilähedaseks absoluutse vaesuse piirile, otsustati need kaks näitajat ühildada.⁴

Analüüsidest suhtelise vaesuse trendide muutumist, selgus uuringust, et väga selgelt on vaesuse põhjuste seas esikohale tõusnud leibkonnapea tööalane mitteaktiivsus – mittetöötava mittepensionärist leibkonnapeaga leibkondadest on iga teine suhtelise vaesuse näitaja järgi vaene. Töötava leibkonnapeaga leibkonnas ohustab vaesus vaid iga kümnendat leibkonda. Pensionärileibkondade suhtelise vaesuse määr on ligilähedane Eesti keskmisele ja ühtlasi ka töötava leibkonnapeaga leibkondade suhtelise vaesuse määrale. Lisaks mittetöötamisele, on oht vaesusesse sattuda suurem kõrgharidust mitteomavatel inimestel. Vähesel määral aitavad vaesusesse langemist vältida riigikeele oskus, ohtu vaesusesse sattuda aga suurendab elamine maal ja väikelinnades. Naispeaga leibkonnad on meespeaga leibkondadega võrreldes suuremas vaesuses kahel eluperioodil – 20–40 aasta vanuses (sageli üksikvanemaga pered) ning väga kõrges vanuses (valdavalt üksikpensionärid). Lapsega (lastega) leibkondade vaesuse määr on oluliselt suurem kui lasteta leibkondadel.

Täname Mari Kreitzbergi Statistikaametist ning Mare Viiest Tallinna Tehnikaülikooli Majandusuuringute teaduskeskusest abi ja lahkete nõuannete eest.

⁴ Edaspidi jäävad kasutusele siiski mõlemad mõisted, millele omistatakse üks ja sama väärtus.

Kirjandus

European Commission (2001). Structural Indexes.
Annex 2 to the Stockholm Report.

European Commission (2004). Doc. IPSE/68/04/EN.

Hagenaars, A., de Vos, K. ja Zaidi, A. (1994). *Poverty Statistics in the Late 1980s*.
Luxembourg: Eurostat.

Kreitzberg, M. ja Tiit, E.-M. (2004). *Vaesus ja ebavõrdsus. Leibkonna elujärg 2003*.
Tallinn: Eesti Statistikaamet.

OECD (1982). *Social Indicators*. Paris: OECD.

Vaesuse leevendamine Eestis. Taust ja sihiseaded (1999).
D. Kutsar ja A. Trumm (toim.). Tartu.

Varem ilmunud toimetised:

7/2006 Tööturu riskirühmad:
vanglast vabanenud töötud. – Teemaleht.

6/2006 Tööturu riskirühmad:
vanemaealised töötud. – Teemaleht.

5/2006 Tööturu riskirühmad:
noored töötud. – Teemaleht.

4/2006 Tööturu riskirühmad:
puudega töötud. – Teemaleht.

3/2006 Tööturu riskirühmad:
mitte-eestlased. – Teemaleht.

2/2006 Tööturu riskirühmad:
pikaajaliselt töötud. – Teemaleht.

1/2006 Sooline ebavõrdsus:
hoiakud ja olukord Eestis. – Poliitikaanalüüs.

Vaesus ja selle mõõtmine. Vaesuse suundumused Eestis.

- Suhteline vaesus iseloomustab sissetulekute jagunemist ühiskonnas.
- Absoluutne vaesus näitab leibkondade või isikute osakaalu, kes elavad allpool ühiskonnas sotsiaalselt vastuvõetavaks elustandardiks tunnistatud vajalikku sissetulekute taset.
- Elatusmiinimum on inimesele vajalike elatusvahendite väikseim kogus, mis võimaldab tööjõudu säilitada ja taastada.
- Süvavaesuse piiriks loetakse 80% absoluutse vaesuse piirist, vaesusriskist väljas on leibkonnad, kelle sissetulek ületab 125% absoluutse vaesuse piiri.
- Eesti jaoks on hetkel kõige sobivamad OECD traditsioonilised tarbimiskaalud 1:0,7:0,5, seni kasutusel olnud tarbimiskaalud 1:0,8:0,8 on aegunud.
- Uue metoodika järgi on absoluutse vaesuse piir võrdsustatud elatusmiinimumiga.
- Iga seitsmes leibkond on Eestis nii absoluutse kui suhtelise vaesuse näitaja järgi vaene.
- Aastail 2000–2004 on absoluutse vaesuse määr vähenenud ligikaudu poole võrra, kuid ühiskonna sidususe taset iseloomustava suhtelise vaesuse osas ei ole olulisi muutusi toimunud.
- Leibkonnatüüpide järgi on vaesusmäär suurim üksikvanemaga perede ja tööealiste üksi elavate isikute hulgas.
- Oht vaesusesse sattuda on väikseim suures linnas elavatel leibkondadel, kus leibkonnapeaks on kõrgharidusega tööil käiv mees, kodune keel on eesti keel ja peres pole ülalpeetavaid lapsi.
- Suurimaks vaesuse riskiteguriks Eestis on tõusnud leibkonnapea mittetöötamine – 53% tööeas mittetöötava leibkonnapeaga pereliikmetest elab vaesus.

Poliitikaanalüüs on Sotsiaalministeeriumi toimetiste sari, mille eesmärgiks on esitada ülevaateid sotsiaal-, töö- ja tervise poliitikaga seonduvatest analüüsides ning aidata seeläbi kaasa teadmispõhise poliitika kujundamisele.